

Arhiivikonkursi kolm algusaastat (2007–2009)

Andero Adamson, Jüri Viikberg, Jaak Viller

Haridus- ja Teadusministeerium

Rahvuskaaslaste programmi (2004–2008 ja 2009–2013) põhieesmärgiks on olnud ja jääb ka edaspidi väliseestlaste tegevuste toetamine. 2007. aastal käivitus omaette arhiivikonkurss projektidele, mis on suunatud väliseesti ajaloolis-kultuurilise pärandi kogumisele, säilitamisele ja kättesaadavaks muutmisele. Projekte hindab selleks moodustatud ekspertkomisjon. Artiklis tutvustatakse konkursi põhimõtteid ja kodukorda, analüüsitakse konkursile saadetud projektitaotlusi ning üritatakse hinnata konkursi kasutegurit.

Eellugu ja eeldused

1. **Programm.** Esmaseks eelduseks võib pidada Rahvuskaaslaste programmi väljatöötamist aastail 2001–2003 ja käivitamist 2004. aastal. Eesti oli oma arengus niikaugel, et välisabi vajavast riigist oli saanud abikätt ulatav riik ja esmajoones meenusid rahvuskaaslased välismaal. Programmi esialgne nimi 2001. aastal oli „Endise NSV Liidu territooriumil elavate eestlaste abistamise programm“ ja prioriteediks seega ida- ning lõunakaar.
2. **Rahastamine.** Hariduse, kultuuri, kirikukoguduste, viisade, kodakondsuse, kodumaale tagasipöördumise jpm küsimustega seotud programm võeti vastu ilma oma eelarve ja rakenduskavata ning funktsioneeris esialgu vaid hariduse valdkonnas Haridus- ja Teadusministeeriumi finantseerimisel. Paari aasta pärast olukord muutus, kui programmi hakati 2004. aastal rahastama riigi eelarvest.
3. **Vajadus.** Aastate jooksul oli jõutud selgele arusaamisele, et ida- ja läänediasporaa vahetegemine on mõttetu. Eestile väärtuslikke ajaloolis-kultuurilisi kogusid leidub paljudes riikides nii idas kui ka läänes. Arhiivikonkursist pidi kujunema Eesti-poolne initsiatiiv selliste materjalide päästmiseks ja säilitamiseks asukohamaal või (tagasi) Eestisse tuues.
4. **Kompetents.** Siinkohal tuleb eraldi rõhutada Eesti kutseliste arhivaaride järjepidevat sisulist koostööd. 2007. aastaks, kui arhiivikonkurssi käivitama hakati, oli moodustatud juba ka Eesti mälu- ja teadusasutusi esindav väliseesti arhiivide töörühm.

5. **Korraldus.** Lõpuks mainitagu veel Haridus- ja Teadusministeriumi valmisolekut võtta enda kanda kogu korraldustöö, st kõik arhiivikonkursi lepingute, rahaülekannete ja aruannetega seotud tegevused.

Arhiivikomisjon

2007. aasta jaanuaris-veebuaris moodustati Rahvuskaaslaste programmi arhiivikomisjon. Selle loomisega sooviti saada asjatundjatest koosnev erapooletu kogu, kes esindaksid asjaga seotud asutusi ning valdkondi. Läbirääkimiste käigus kujunes asutuste esindatus ning komisjoni isikkoosseis järgmiseks: **Tiiu Kravtsev** (Riigiarhiiv), **Aadu Must** (Tartu Ülikool), **Piret Noorhani** (Eesti Kirjandusmuuseum), **Riina Reinvelt** (Eesti Rahva Muuseum), **Jüri Valge** ja **Jaak Viller** (Haridus- ja Teadusministerium), **Anne Valmas** (TLÜ Akadeemiline Raamatukogu) ja **Jüri Viikberg** (Tallinna Ülikool ja Eesti Keele Instituut). Sõltumatute ekspertidena kutsuti komisjoni **Priit Raudkivi** (TLÜ Ajaloo Instituut) ja **Märt Väljataga** (ajakiri Vikerkaar). Komisjoni sekretäri ülesanded võttis **Andero Adamson** (Haridus- ja Teadusministerium).

Esimene arhiivikonkurss (2007)

Veebruaris 2007 võis Rahvuskaaslaste programmi nõukogu kuulutada välja arhiivikonkursi projektidele, mille peaesmärgiks oli väliseesti ajaloolis-kultuurilise pärandi kogumine, töötlemine, säilitamine ja kättesaadavaks tegemine. Peeti vajalikuks esiplaanile seada:

- arhiivivõrgustiku loomine ja arendamine;
- info kogumine ja levitamine eesti kogukondades;
- arhiivinduslike konverentside, seminaride ja infopäevade korraldamine;
- kogukondade nõustamine praktilise arhiivitöö alal;
- väliseesti arhiivide tehniliste ja infotehnoloogiliste tingimuste parandamine;
- teaduslik uurimine, kraadiõppurite ja teadlaste reisi- ja uurimisstipendiumid.

Konkurss leidis elavat vastukaja. 26. veebruariks 2007 oli Haridus- ja Teadusministeriumi laekunud 31 taotlust Eestist ja välismaalt kogusummas ligi 7 mln krooni. Et arhiivikomisjoni käsutuses oli 4,8 mln krooni, siis jäi jagatav soovitul märgatavalt

alla. Seega pidi komisjon hakkama taotlusi pingeritta seadma ja planeeritud tegevusi võimalike rahasummadega optimaalsesse vastavusse sobitama.

Taotlejad ja teemad

Konkursile oli laekunud taotlusi enamikust Eesti väliseesti ainese kogumise ja säilitamisega seotud asutustest (nt Rahvusrhiiv, Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahva Muuseum, Eesti Keele Instituut, Tartu Ülikool, Tallinna Ülikool). Silma torkasid kutseliste arhivaaride hästi läbimõeldud ning põhjendatud taotlused. Toetada paluti näiteks väliseesti teadlaste arhiivipärandi, väliseesti trükipärandi, kunsti- ja kultuuripärandi arhiveerimist, uurimist ja kättesaadavaks tegemist, väliseesti kultuuriloo uurimist, pärimusmaterjali kogumist, represseeritud eestlaste materjalide kogumist, aga ka väliseesti arhiivide kodulehekülgede loomist internetis ning välisarhiivide infoportaali väljaarendamist. Nii mõnestki institutsioonist oli esitatud mitu omavahel hästi haakuvat taotlust (nt neli välisbalti arhiivinduse projekti Karl Ristikivi Seltsilt või kolm Venemaa-suunalist taotlust Tartu Ülikooli ajaloo osakonnalt). Silmatorkav oli seegi, et toetusraha sooviti eeskätt Eestis asuvate väliseesti materjalide säilitamise, arhiveerimise ja kättesaadavaks tegemise jaoks. Välismaal kogumisest oldi huvitatud Venemaal ja Austraalias.

Komisjoni kodukord ja taotluste menetlemine

Prioriteetid. Taotluste läbivaatamisel lähtus komisjon prioriteetidest. Raha otsustati suunata eeskätt tegevustele, mis on tegemata või mida on (liiga) vähe tehtud. Silmas sooviti pidada sedagi, et ei tekiks dubleerimist, st püüti vältida mujalt juba toetatud projekti topeltrahastamist. Täpsemalt eesmärgistamata n-ö kaardistamisreisidele *resp* tutvumisekspeditsioonidele otsustati toetusraha mitte kulutada.

- Mitu vooru ja istungit. Et taotluste seas oli ka hulk väiksemaid, otsustas komisjon jagada arhiivitööks ettenähtud summasid kahes voores – esmalt suunatud pakkumisena 4,4 mln krooni ning avaliku pakkumisena 0,4 mln krooni ulatuses. Esimesse voores kvalifitseerus 17 taotlust. Neist rahuldati 15 tervenisti ja 2 taotlust osaliselt. Inventari ja tehnika ostmiseks soovitud kulused otsustati mitte toetada.
- Terad ja sõklad. Teise voores jäänud 14 taotlust puudutasid kas konkreetseid uurimusi, arhiveerimisprojekte, keelenäidete digiteerimist, publikatsioone, seminare, näitusi vms.

Komisjon otsustas n-ö puhtalt pildialbumi tüüpi publikatsioonide mitte rahastada. Eraldati esmalt 2 umbmäärast ja seejärel veel 3 konkursi eesmärkidele mitte otseselt vastavat taotlust. Rahuldada otsustati 4 taotlust täies mahus, 4 osaliselt ja 3 kohta peeti vajalikuks lisainformatsiooni hankida. Seejärel rahuldati needki taotlused osaliselt.

- Järelkonkurss. Et kahe istungiga jäi osa raha välja jagamata, kuulutati välja lisakonkurss. Laekus 8 taotlust, millest 5 said maikuus ka (osalise) toetuse (nt Rootsi eestlaste arhiivide ja New Yorgi Eesti Maja arhiivi korrastamiseks).

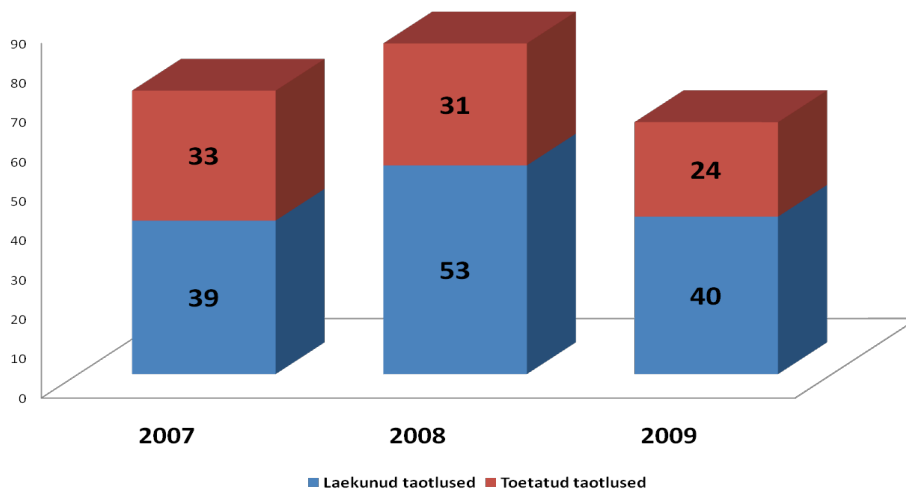
Tulemused

Komisjon töötas kohusetundlikult ja pidas 3 istungit. Et suunatud pakkumisele kulus 3,59 mln krooni (planeeritud 4,40 mln asemel) ja teise vooru taotlustele jäänud 1,2 mln kroonist leiti otstarbekaks jagada 673 900 krooni, siis korraldati veel järelkonkurss. Ühtekokku laekunud 39 taotlusest saadi toetada 33 projekti. Komisjoni otsused kinnitas omakorda Rahvusaaslaste programmi nõukogu.

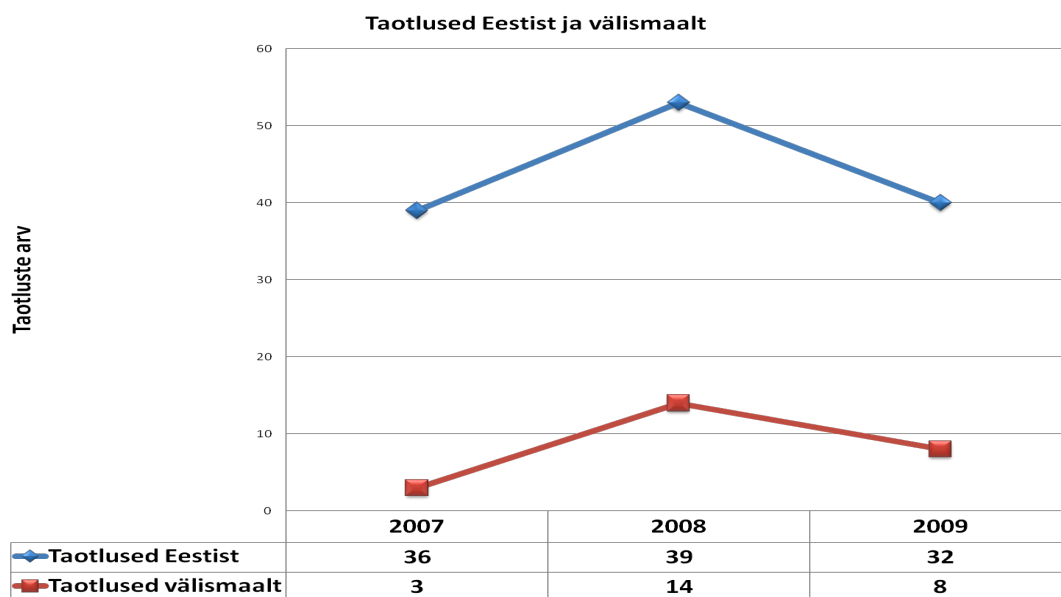
Järgmised konkursid

Pärast esimest konkurssi on aastail 2008-2009 jätkatud samas vaimus, kuid vilunumalt. Kolme istungit pole enam olnud vaja pidada ja järelkonkursse pole korraldatud.

2008. aasta konkursile laekunud 53 taotluse toetamiseks oli 4,3 mln krooni. Haridus- ja Teadusministeeriumi eelarvest jagati välja 4,25 mln krooni 31 projekti teostamiseks.

2009. aastal laekus 40 projekti, millest arutelukoosolekul peeti vajalikuks toetada 24 taotlust. Nende toetusteks jagati välja 3,3 mln krooni. Neli projekti, mis arhiivikonkursi taotlustele otseselt ei vastanud, kuid leiti komisjoni silmis olulised (nt film Pariisi eestlastest), suunati lahendamiseks Rahvuskaaslaste programmi nõukogule. 2009. aasta konkurss toimus juba majandussurutise ja range kokkuhoiu tingimustes, jagatavat raha oli ligi kolmandiku võrra ehk 1,5 mln krooni vähem kui 2007. aastal.

Muudatused komisjoni koosseisus

2008. aastal toimusid mõningased muudatused komisjoni koosseisus. Komisjoni koosseisu liideti ÜEKN esindaja Eesti Vabariigi valitsuse juures Aho Rebas, Kultuuriministeeriumi nõunik Meeli Veskus ning riigiarhivaar Priit Pirsko. Neile tegid ruumi Tiiu Kravtsev (RA) , Riina Reinvelt (ERM) ja Jüri Valge (HTM).

Arhiivikomisjoni koosseis 2008-2009

- 1) Aadu Must, Tartu Ülikool, arhiivinduse professor
- 2) Piret Noorhani, Eesti Rahva Muuseum, projektijuht
- 3) Priit Pirsko, Riigiarhiiv, riigiarhivaar
- 4) Priit Raudkivi, TLÜ Ajaloo Instituut, vanemteadur
- 5) Aho Rebas, Rahvastikuministri büroo, rahvuskaaslaste spetsialist
- 6) Anne Valmas, TLÜ Akadeemiline Raamatukogu, teadur
- 7) Meeli Veskus, Kultuuriministeerium, nõunik
- 8) Jüri Viikberg, Tallinna Ülikool, eesti keele professor
- 9) Jaak Viller, Haridus- ja Teadusministeerium, keeleosakonna juhataja
- 10) Märt Väljataga, ajakiri Vikerkaar, peatoimetaja

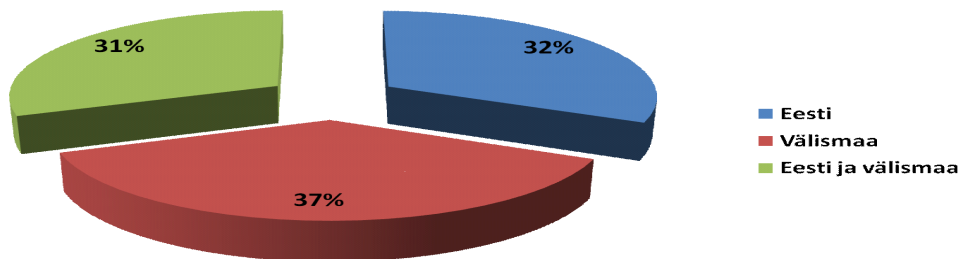
Jätkuvad ja uued teemad

Päris kindlalt võib väita, et arhiivikonkurssidel kohtuvad nii jätkuvad kui ka uued teemad. N-õ igihaljaste teemade valdkonda kuuluvad ajaloolis-kultuurilise materjali kogumisega seotud küsimused. Siin võib tegu olla otseselt päästeaktsioonidega (kopeerimine-skaneerimine hapralt infokandjalt nagu näiteks magnetlint või happeline paber), ent nende aktsioonidega võivad liituda ka juriidilised, eetilised või puhtpraktilised momendid (kas tuua näiteks kodu-Eestisse originaalid või koopiad või teha need virtuaalselt ligipääsetavaks asukohamaal).

Püsitemadena jäävad pikemaks ajaks päevakorda ka mitmesuguste kogude arhiivikorda seadmine ning kasutajatele kättesaadavaks tegemine. Sellega seoses muutub üha akuutsemaks asja tehniline külg – digiteerimine ja veebivõimaluste arendamine, mis on otseselt seotud ka uueneva temaatikaga. Uute teemade seas tuleks kindlasti esile tõsta oskusteabe vahendamist,

s.o väljaõppe korraldamist väliseesti arhiivide (vabatahtlikele) korrastajatele ning nende juhendamist kohapeal (olgu Peterburis, Torontos vm).

Toetatud projektide teostamise koht

Peale Eesti on taotlusi laekunud ka välisriikidest, nt Rootsi, Austraalia, Kanada, Saksamaa, Venemaa, Tšehhi, Leedu. Projektide teostamine on seni jagunenud enam-vähem võrdselt kolmes osas – Eestis, välismaal ja nii Eestis kui ka välismaal.

Senised tulemused

Heaks on kiidetud 88 projekti ning nende raames palju tööd ära tehtud. Tulemusrikkad on olnud arhiiviteabe kogumisaktsioonid Vene Föderatsiooni ajalooarhiivide ja raamatukogude hoidlaise, korrastatud on väliseesti kunstnike, teadlaste ja kultuuritegelaste Eestisse jõudnud isikuarhiive ning väliseesti arhiive asukohamaades (nt Saksamaa, Rootsi, USA), digiteeritud on väliseesti keelesalvestisi, loodud on välisarhiivide infoportaal, uuritud on eesti kogukondade ja nende kultuuri ajalugu. Arhiivikonkursi toel on käivitatud välisbalti kultuuripärandi portaal *Baltic Heritage Network* (www.balthether.net). Toetusi on jagunud isegi mõnele raamatu- ja filmiprojektile. Sihipäraselt on kulutatud 11,95 mln krooni (vt tabel).

Aasta	2007	2008	2009
taotlusi/sh toetatud	39 / 33	53 / 31	40 / 24
toetussumma	4,4 mln kr	4,25 mln kr	3,3 mln kr

Kogemused ja järeldused

- Esimene konkurss oli taotluste poolest kõige Eesti-kesksem. Edaspidi, kui info konkursi kohta levis, laekus juba rohkem taotlusi ka välismaalt.
- Nii mõnigi taotlus on jäänud rahuldamata seetõttu, et oli kirjutatud kas liiga ebamääraselt või laialivalguvalt, mõni koguni ekskursiooni-hõnguliselt. Arhiivikomisjon näeks heameelega, et kõik tulevased taotlejad esitaksid võimalikult konkreetse tegevusplaani ning realistliku eelarve.
- Arhiivimaterjalide kättesaadavuse uurijatele on komisjon tunnistanud kõige olulisemaks esimuseks ja sellest tuleneb ka üks määravaid tingimusi – arhiivinduslikult kompetentne tegevus. Nii mõnelgi juhul on taotlus sellepärast kõrvale tõstetud, et sealt ei anna kindlat seost arhiivinduslikult õige ja jätkamist tagava töötusega välja lugeda.
- Arhiivikonkursse peetakse ilmselt järgnevatelgi aastatel, kuid eeldada võib, et piiratumas mahus. Kuna rahvastikuminister ja tema büroo on alates 21. maist 2009 oma tegevuse lõpetanud, siis lasub seda suurem vastutus Haridus- ja Teadusministeeriumil.
- Konkursil saavad osaleda juriidilised isikud, taotluse juurde kuuluvad lisadena taotleja CV, projekti lühikirjeldus ja eelarve ning kaks soovitus. Taotlusvormi leiab HTM-i koduleheküljelt (<http://www.hm.ee/index.php?045145>).

Last but not least. Arhiivikonkurss on üks nähtavaid aktsioone, mille taustal ja kõrval on toimekalt talitamas nii Ülemaailmne Eesti Kesknõukogu, Rahvuskaaslaste programmi nõukogu, *Baltic Heritage Network* kui ka muud institutsioonid. Oma osa koostöös on isegi eesti keele päevadel väliseestlaste juures, et kontakte sõlmida, infot vahetada ja jõuda konverentside või seminaride korraldamiseni kodu-Eestis.